

مقایسه تطبیقی شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی در ایران و ژاپن با تأکید بر تأثیر آن در کیفیت آموزش عالی

Comparative Comparison of Cultural and Underlying Index in Iran and Japan, with an Emphasis on Its Impact on the Quality of Higher Education

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۷/۱۰/۲۲

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۰۶/۰۵

Ali Khaleghkhah
Fardin Teimorzadeh
Habibeh Najafi

علی خالقی‌خواه*

فردین تیمورزاده**

حبیبه نجفی***

Abstract: Context: This research has been conducted with the aim of comparative comparisons of Iran's underlying and cultural indicators as indicators of higher education quality with Japan. The method is library for reviewing documents. For comparison with one of the Asian countries, is selected Japan for having equal population and cultural indicators with Iran. In this study, assuming the effectiveness of them were examined underlying indexes and cultural indexes of Hofstede. The results showed that in terms of cultural, Iran and Japan are almost equal but terms of underlying, Iran has very low rank especially in the economic field (giving credit to the private sector) and the development of human resources. According to human resource development in the country's low ranking university system and higher education recommended to the authorities to pay special attention to the indices of quality.

Keywords: Higher Education, Quality, Underlying Index, Cultural Index

چکیده: این پژوهش با هدف مقایسه تطبیقی شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی ایران به‌عنوان شاخص‌های کیفیت آموزش عالی با کشور ژاپن اجرا شده است. روش تحقیق به علت بررسی اسناد به‌صورت کتابخانه‌ای است. برای مقایسه و تطبیق با یکی از کشورهای آسیایی، کشور ژاپن به علت مساحت و جمعیت تقریباً برابر و مساوی بودن برخی شاخص‌های فرهنگی با کشور ایران انتخاب شده است. در این پژوهش با فرض مؤثر بودن شاخص‌های زمینه‌ای و شاخص‌های فرهنگی هافستید بر ارزیابی کیفیت آموزش عالی این شاخص‌ها مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج نشان داد که از نظر شاخص‌های فرهنگی، ایران با کشور ژاپن تقریباً برابر اما از نظر شاخص‌های زمینه‌ای به‌ویژه زمینه اقتصادی (دادن اعتبار به بخش خصوصی) و زمینه توسعه منابع انسانی، ایران رتبه خیلی پایینی دارد. با توجه به رتبه پایین توسعه منابع انسانی در کشور ایران به مسئولان نظام دانشگاهی و آموزش عالی پیشنهاد می‌شود که به این شاخص از کیفیت توجه ویژه کنند.

واژگان کلیدی: آموزش عالی، کیفیت، شاخص زمینه‌ای، شاخص فرهنگی.

*دانشیار، فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

**دانشجوی دکتری، ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال، خلخال، ایران

***دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

امروزه تقاضا برای آموزش عالی به نسبت قابل ملاحظه‌ای در حال افزایش است و این افزایش تقاضا (چه در سطح اجتماعی و چه در سطح دولت و بنگاه) به نوبه خود ایجاب می‌کند که متقاضیان، خواهان اطلاعات کافی از آموزش عالی باشند تا بتوانند از تقاضامحور بودن و مشتری‌گرا بودن کارکردهای مختلف آن اطمینان یابند (قورچیان، ۱۳۹۵). طبق پژوهش‌های انجام گرفته، وضعیت کیفیت در آموزش عالی ایران به شدت بحث‌انگیز است. بر اساس یافته‌های پژوهش خلیجی (۱۳۹۰)، ضعف بنیه ورودی‌ها به دلیل غلبه یک‌جانبه پاسخگویی به تقاضای اجتماعی، تناسب نداشتن خروجی‌ها با تقاضای بازار کار، نیازهای متحول و متنوع جامعه، مدرک‌گرایی و فقدان بهره‌وری از منابع محدود عمومی در آموزش عالی نمونه‌ای از این شواهد است. اطلاعات روزآمد و کارآمدی برای پایش ملی و پیگیری وجود ندارد و شاخص‌ها و استانداردهای معتبری مورد توافق قرار نگرفته است. این در حالی است که آموزش عالی ایران چه در پاسخ به تقاضای رو به افزایش اجتماعی و چه به اقتضای ماکول شدن بیش‌ازپیش هرگونه برنامه توسعه به دانایی به‌طور فزاینده‌ای به سمت نرخ سریعی از رشد کمی، سوق یافته است (فراستخواه، ۱۳۸۸). مطابق برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۳)، شاخص ثبت نام در آموزش عالی از نرخ ۱۸/۲ درصد در سال ۱۳۸۳ به ۳۰ درصد می‌رسد. هر چند شاخص ۳۰ درصدی در مقایسه با شاخص‌های بالای ۵۰ درصدی در متوسط کشورهای توسعه‌یافته و شاخص‌های ۸۰ و ۹۰ درصدی و بلکه بیشتر در برخی کشورهای پیشرو، عددی نیست و نشان‌دهنده دسترسی نداشتن بسیاری از شهروندان ایرانی ۱۸ تا ۲۴ ساله به یادگیری در سطح عالی آن هم جهانی است اما رسیدن به همین مقدار شاخص ۳۰ درصدی نیز به دلیل پس‌افتادگی‌های قبلی شاخص در ایران تحت تأثیر عواملی مانند انقلاب فرهنگی، تعطیلی دانشگاه و... متضمن افزایش بسیار پرشتاب در تعداد دانشجویان در سال‌های پس از جنگ آن هم بدون داشتن هیئت علمی با کیفیت، کافی بوده است. کیفیت در یک سیستم اتفاقی نیست و تابع شرایط و عوامل خاصی است. یکی از راه‌های ارتقای کیفیت در دانشگاه‌ها این است که ساختار کلی دانشگاه شناخته شده باشد و دانشگاه در جهت آن حرکت کند (حسینی، فراهانی و قره‌محمد، ۱۳۹۲ به نقل از لی^۱، ۲۰۱۰). در طی

---

^۱. Li

سال‌های اخیر، تأکید و تمرکز بر کیفیت چه به صورت سازوکار هدایتی (کنترلی) و چه به صورت سازوکار بهبودبخشی به طور مشخص و آشکار در حال افزایش بوده است. شرایط عملکردی و ساختاری مؤسسات آموزش عالی در طی ۲۵ سال گذشته به طور ریشه‌ای در حال تغییر بوده است (هادی، رضاپور و سلیمانپور، ۱۳۹۵). ضرورت توجه به کیفیت آموزش این است که هر گونه نقص در نظام آموزشی به نقص و ضعف در صنعت و بازار کار منجر خواهد شد؛ چراکه خروجی هر نظام آموزشی، دانش‌آموختگان آن نظام است که وارد بازار کار می‌شوند نه کالای مصرفی که بازه زمانی کوتاهی برای مصرف می‌خواهد (بازرگان، ۱۳۹۳). برای اینکه خروجی یک نظام آموزشی به ثمر برسد به مدت‌زمان زیادی نیاز هست، در واقع سرمایه‌گذاری در نظام آموزشی، سرمایه‌گذاری بلندمدت است (ابراهیم‌آبادی، ۱۳۹۴). از بین مقاطع تحصیلی، آموزش عالی به دلیل کسب آخرین دستاوردهای علمی یک دانشجو قابل تأمل و حائز اهمیت است؛ از این رو بررسی شاخص‌های کیفیت در نظام آموزشی برای پی بردن به کاستی‌های آن ضرورت دارد. مفهوم کیفیت در آموزش عالی با مفهوم کیفیت در کسب‌وکار فرق دارد. نظام آموزشی زمانی با کیفیت شناخته می‌شود که بدون کژی و کاستی باشد چراکه این کاستی‌ها در نظام به‌منزله نواقص و عیوب آن است و نتیجه مطلوبی از آن نظام حاصل نخواهد شد (دادرس، خوران، یوسفی افرشته و فرجی ده‌سرخی، ۱۳۹۶). مؤسسات آموزش عالی با مسئله‌ای دوجبهی مواجه‌اند، از یک سو نیاز به آن دارند که خود را با الزامات محیط متحول بیرونی مطابقت بدهند و از سوی دیگر، سازگاری خلاق با تغییرات بیرونی مستلزم تغییر در نحوه نگرش به مسائل درونی (مانند دانشجو، هیئت علمی، کارکنان، فرایندها، ساختارها، فرهنگ سازمانی، روش‌ها، الگوها، سبک رهبری، شیوه‌های تدریس، سطح تحقیقات و تعاملات، کم و کیف خدمات تخصصی و جز آن) است و همه در یک کلام به همان قضیه کیفیت مربوط می‌شوند. طی دو دهه گذشته، نحوه اداره دانشگاه بحث‌انگیز شده است. دانشگاه‌ها از یک سو با رشد تقاضا نسبت به برون‌دادها و خدمات خود و از سوی دیگر با افزایش توجه به کیفیت این برون‌دادها و خدمات، و سرانجام با رشد انتظارات نسبت به پاسخگو بودن خودشان روبه‌رو شده‌اند (برنان و شاه، ۲۰۱۰). شاخص‌های زیادی می‌توانند کیفیت آموزش عالی را متأثر سازند، از جمله

---

¹. Brennan & Shah

شاخص‌های مهم، شاخص‌های زمینه‌ای و شاخص‌های فرهنگی هافستید هستند (لی، ۲۰۱۰). **شاخص زمینه‌ای کیفیت**، شاخصی است که به مؤلفه‌های زمینه‌ای کیفیت (اندازه سرزمین و جمعیت، زمینه اقتصادی، زمینه عمومی فرهنگی - اجتماعی و سیاسی، زمینه خاص توسعه انسانی، توسعه علمی و آموزش عالی) اشاره دارد. لی در طبقه‌بندی شاخص زمینه‌ای به مساحت یک سرزمین و کشور اشاره کرده است که دانشگاه مورد نظر در چه مساحتی ایجاد شده است. به زمینه اقتصادی اشاره کرده است که وضعیت اقتصادی و مالی یک کشور در چه سطحی است. به زمینه فرهنگی - اجتماعی و سیاسی و همچنین به شاخص توسعه منابع انسانی اشاره کرده است. **شاخص فرهنگی کیفیت**، شاخصی است که به مؤلفه‌های فرهنگی کیفیت (فاصله قدرت، فردگرایی، فرهنگ مذکر، خودداری از نااطمینانی و جهت‌گیری درازمدت) اشاره دارد. هافستید در طبقه‌بندی شاخص فرهنگی به فاصله قدرت اشاره کرده است همچنین به مسئله خودداری از نااطمینانی و دوراندیشی اشاره کرده است. دلیل توجه به شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی در این پژوهش این است که پژوهش‌های زیادی در کشورهای دیگر همچون پژوهش‌های ووس، گرابر و زمیگین^۱ (۲۰۰۷)، گاردینر^۲ (۲۰۱۴)، خورشید^۳ (۲۰۱۴) نشان داده است که هر چقدر وضعیت شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی آموزش عالی در یک کشور مطلوب باشد، کیفیت آموزش عالی در آن کشور از حد متوسط بالاتر خواهد بود. تاکنون در داخل کشور وضعیت این شاخص‌ها در قالب یک پژوهش علمی، بررسی و ارائه نشده است؛ برای همین بررسی این شاخص‌ها اهمیت دارد و می‌تواند وضعیت این شاخص‌ها را مشخص کند و راهگشای مطلوبی برای پژوهشگران آینده در زمینه کیفیت آموزش عالی باشد. مقایسه تطبیقی، روشی است که برای مقایسه دو موضوع که سنخیت زیادی با هم دارند، می‌تواند برای درک بهتر موضوع راهگشا باشد. در این پژوهش، برای مقایسه تطبیقی شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی با توجه به وضعیت این شاخص‌ها، کشور ژاپن به دلیل برابر بودن برخی از شاخص‌ها با کشور ایران انتخاب شده است. مقایسه تطبیقی با یک کشور مشابه، می‌تواند راهگشای پی بردن به ضعف اصلی در کشور ما و اقدام مسئولان در آن زمینه باشد.

1. Voss, Gruber, Szmigin

2. Gardiner

3. Khurshid

کیفیت آموزش عالی و اعتبار سنجی آن در ایران با وضع مطلوب در تجربه جهانی، فاصله و شکاف زیادی دارد؛ از این‌رو، در این پژوهش تلاش شده است شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی آموزش عالی در ایران با کشور ژاپن مورد بررسی قرار گیرد و این پرسش مطرح است که وضعیت شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی آموزش عالی در ایران چگونه است و چه تفاوتی با کشور ژاپن دارد؟

پیشینه پژوهش

در تعریف یونسکو، کیفیت در آموزش عالی مفهومی چندبعدی است که به میزان زیادی به وضعیت محیطی (زمینه) نظام دانشگاهی، مأموریت یا شرایط و استانداردهای رشته دانشگاهی بستگی دارد (بازرگان، ۱۳۹۳). با وجود تعریف‌های متعددی که از کیفیت مطرح شده است، می‌توان آن را در حالت کلی معادل مطلوبیت قلمداد کرد (دادرس، ۱۳۹۵). موضوع کیفیت در ایران از دهه هفتاد شمسی مطرح شده است و فعالیت‌های ارزیابی کیفیت و نیز بهبود کیفیت با برنامه‌هایی با جهت‌گیری‌هایی چون تقویت دوره‌های تکمیلی، ایجاد فضای علمی و فرهنگی برای توسعه دانش و مهارت‌های فردی و اجتماعی دانشجویان، حمایت از افزایش تولید و یافته‌های علمی استادان و پژوهشگران ایرانی و ارتباط بیشتر دانشگاه با صنعت و دیگر نهادهای اجتماعی به‌گونه‌ای هدفمند در جریان بوده است. در طی این دوران «بهبود و ارتقای کیفیت» سیاست مهمی محسوب شده اما به دلیل نداشتن رویکرد مناسب و روشن، همواره سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه و بهبود کیفیت در بلا تکلیفی مانده است (ابراهیم‌آبادی، ۱۳۹۴).

شاخص‌های زمینه‌ای سنجش کیفیت

شاخص‌های زمینه‌ای کیفیت برای ارزیابی کیفیت آموزش عالی با توجه به تفاوت‌های زمینه‌ای^۱ کشورها در پنج دسته عمومی زیر طبقه‌بندی می‌شوند: ۱- جغرافیا و شرایط طبیعت؛ ۲- اندازه سرزمین و جمعیت؛ ۳- زمینه اقتصادی؛ ۴- زمینه‌های عمومی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی؛ ۵- زمینه‌های خاص توسعه انسانی، توسعه علمی و آموزش عالی. ویژگی‌های مربوط به شاخص‌های زمینه‌ای از گزارش بانک جهانی

^۱.Contextual Differences

(۲۰۱۰)، یونسکو^۱ (۲۰۱۴)، یو. ان. دی. پی^۲ (۲۰۱۰) و ویکی‌پدیا^۳ (۲۰۱۳) فراهم آمده است.

شاخص‌های فرهنگی هافستید

برای بررسی تفاوت‌های فرهنگی از پیمایش تفاوت‌های فرهنگی هافستید^۴ (۲۰۰۱)، استفاده شده است. هافستید پنج شاخص برای تفاوت‌های فرهنگی به شرح زیر تدوین کرده است:

الف- شاخص فاصله قدرت (PDI)^۵: این شاخص درباره زمینه‌های فرهنگی مربوط به توزیع قدرت و رفاه در جوامع است. بالا بودن این شاخص در یک جامعه نشان می‌دهد که زمینه‌های فرهنگی مساعدی در آن جامعه برای نابرابری و عدم توازن قدرت و رفاه وجود دارد و پایین بودن شاخص نشان می‌دهد که گردش و توازن قدرت در فرهنگ آن جامعه از اهمیت بیشتری برخوردار است.

ب- شاخص فردگرایی (IDI)^۶: این شاخص بر مراتب فردگرایی یا جمع‌گرایی در فرهنگ جوامع متمرکز است. بالا بودن این شاخص نشان‌دهنده آن است که فردیت، حقوق و آزادی‌های فردی در فرهنگ آن جامعه اهمیت زیادی دارد و بالعکس.

ج- شاخص فرهنگ مذکر (MAS)^۷: این شاخص نشان‌دهنده نقش و قدرت متمایز مردان و زمینه‌های فرهنگی کنترل توسط آنان است. بالا بودن این شاخص در یک جامعه حکایت از آن است که زمینه‌های نابرابری جنسیتی به نفع مردان در فرهنگ آن جامعه زیاد است.

د- شاخص خودداری از نااطمینانی و عدم قطعیت (UAI)^۸: این شاخص بر سطح تسامح نسبت به عدم قطعیت و ابهام در فرهنگ متمرکز است. بالا بودن این شاخص در یک جامعه نشان می‌دهد که در فرهنگ آن جامعه، مقررات و کنترل اهمیت دارد و

1. Unesco

2. UNDP

3. Wikipedia

4. Hofstede

5. Power Distance Index

6. Individualism Index

7. Masculinity Index

8. Uncertainty Avoidance Index

برعکس پایین بودن شاخص در یک جامعه حکایت از آن دارد که نگرانی فرهنگی نسبت به عدم قطعیت و ابهام کمتر است.

ه- شاخص جهت‌گیری درازمدت (LTO)^۱: این شاخص بر درجات وفاداری و از خودگذشتگی نسبت به سنت‌ها و ارزش‌های پیشین متمرکز است. بالا بودن این شاخص نشان‌دهنده اهمیت دادن به سنت‌های پیشین است و بالعکس.

روش‌شناسی

روش پژوهش به علت بررسی اسناد به صورت کتابخانه‌ای است. این پژوهش به صورت مقطعی و در سال ۱۳۹۵ انجام گرفته است. برای تحلیل این هدف از اسناد معتبر (گزارش بانک جهانی، گزارش کشورها، یونسکو و...) بهره گرفته شد. برای مقایسه کردن و تطبیق با یکی از کشورهای آسیایی، کشور ژاپن به علت مساحت و جمعیت تقریباً برابر و مساوی بودن برخی شاخص‌های فرهنگی با کشور ایران انتخاب شده است.

یافته‌های پژوهش

با استفاده از بررسی مدارک و اسناد، یافته‌های زیر حاصل شده است.

جدول (۱) میزان شاخص‌های فرهنگی هافستید در کشور ایران و ژاپن

شاخص‌ها	کشورها	خیلی زیاد بالای ۹۰	زیاد ۸۱-۹۰	متوسط ۶۱-۸۰	کم ۴۱-۶۰	خیلی کم زیر ۴۰
فردگرایی	ایران		*			
	ژاپن		*			
فاصله قدرت	ایران		*			
	ژاپن		*			
جهت‌گیری درازمدت	ایران	*				
	ژاپن		*			
فرهنگ مذکر	ایران	*				
	ژاپن	*				
خودداری از نااطمینانی	ایران	*				
	ژاپن		*			

منبع: یونسکو (۲۰۱۴)

^۱. Long Term Orientation

با توجه به جدول (۱) از لحاظ زمینه فرهنگی، کشور ژاپن و ایران بسیار به هم نزدیک هستند اما از لحاظ خودداری از نااطمینانی و جهت‌گیری درازمدت (پایبندی به سنت‌های دیرینه) کشور ایران (بیش از ۹۰ درصد) بیشتر از کشور ژاپن به سنت‌ها و مقررات و کنترل، پایبند است.

بررسی شاخص‌های زمینه‌ای در کشور ژاپن و ایران

حوزه جغرافیایی و شرایط طبیعت: اگر تفاوت‌های حوزه جغرافیایی و شرایط طبیعت در ویژگی نظام ارزشیابی کیفیت آموزش عالی، ذی‌مدخل فرض شود. کشور ایران و ژاپن هر دو در حوزه آسیایی قرار دارند و درصد آب و رطوبت در آنها کمتر از ۱ درصد یا در حدود آن است (گزارش کشورها، ۲۰۰۶)

جدول (۲) اندازه جمعیت (به میلیون نفر)

کشور	بسیار کوچک کمتر از ۱۰	کوچک ۱۰-۲۵	متوسط ۲۰-۲۵	بزرگ ۲۰۰-۵۰۰	خیلی بزرگ بالای ۵۰۰
ایران			*		
ژاپن			*		

منبع: گزارش آمار کشورها (۲۰۱۰)

جدول (۳) مساحت سرزمین به هزار کیلومتر مربع

کشور	بسیار کوچک کمتر از ۳۰۰	کوچک ۳۰۰-۴۰۰	متوسط ۴۰۰-۱۰۰۰	بزرگ ۷۰۰۰-۱۰۰۰	خیلی بزرگ بیشتر از ۷۰۰۰
ایران		*			
ژاپن		*			

منبع: گزارش آمار کشورها (۲۰۱۰)

شاخص اقتصادی: نشانگرهای شاخص اقتصادی در جدول زیر آمده است:

جدول (۴) شاخص‌های اقتصادی

رتبه‌بندی بر اساس زمینه‌های مساعد اقتصادی برای تحرک بخش غیر دولتی در ۴ نشانگر	اعتبار اعطایی داخلی به بخش خصوصی (% از GDP)	محافظت از سرمایه‌گذاران در مقیاس ۰ تا ۱۰	سهم دولت از دارایی بانک‌ها	سهم عایدات مالیاتی دولت از GDP	کشور
۱۴	٪۳۸/۳۰	۳	۰	٪۶	ایران
۹ از رتبه ۱-۱۶	٪۹۹/۵۰	۶	۰	-	ژاپن

منبع: گزارش بانک جهانی (۲۰۱۰)

با توجه به جدول (۴) کشور ایران از نظر شاخص‌های اقتصادی، بخصوص اعتبار به بخش خصوصی، خیلی ضعیف‌تر از کشور ژاپن است به طوری که دارای رتبه ۱۴ است.

شاخص فرهنگی، اجتماعی و سیاسی: در کشورهایی که نظام کیفیت آموزش عالی آنها از لحاظ فرهنگی و اجتماعی بررسی می‌شود، زبان‌ها و مذاهب مختلفی پراکندگی دارند. اما از حیث ارزش‌ها و نگرش‌ها از مطالعه اینگلهارت^۱ (۲۰۱۴)، استفاده شده است که در سطح بین‌المللی در یک طیف ۵ مرحله‌ای از ۱۹۸۱ تا ۲۰۱۴ در چند کشور صورت گرفته است؛ در یک سر طیف آن ارزش‌های سنتی^۲ و در طرف دیگر ارزش‌های عرفی - عقلایی^۳ قرار دارد که نمونه‌ای از ارزش‌های طرف اول، تعلق اولاد به والدین، اقتدارگرایی، تمرکزگرایی، نوگریزی و امتناع از تغییر وجود دارد. و نمونه‌ای از ارزش‌های طرف دوم، خودگردانی، میل به تحولات، تسامح، تکرر و آزادی فردی است.

1. Enghardt

2. Traditional Values

3. Secular Rational Values

جدول (۵) شاخص فرهنگی، اجتماعی و سیاسی

کشور	خیلی زیاد	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین
ایران		*			
ژاپن		*			

منبع: اینگلهارت (۲۰۱۴)

شاخص توسعه انسانی^۱، توسعه علمی و آموزش عالی: شاخص توسعه انسانی توسط ۳ نشانگر، امید به زندگی، سواد آموزش و درآمد سرانه اندازه‌گیری می‌شود با این فرض که سطح توسعه انسانی در یک جامعه نیز می‌تواند در کم و کیف نظام کیفیت آموزش عالی تأثیر داشته باشد.

جدول (۶) شاخص توسعه انسانی و آموزشی

کشور	خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین
ایران	تا رتبه ۶	رتبه ۷-۱۲	۱۳-۲۰	۲۱-۵۰	بعد از رتبه ۵۰
ژاپن		* (رتبه ۹)			* (رتبه ۱۱۰)

منبع: ویکی‌پدیا (۲۰۱۳)

با توجه به جدول (۶)، شاخص توسعه انسانی در ایران بسیار پایین‌تر از ژاپن است به طوری که رتبه ۱۱۰ را دارا است؛ به این معنی که نشانگرهای امید به زندگی، درآمد سرانه و سواد آموزش در کشور ایران بسیار پایین است. به طوری که در گزارش‌های ویکی‌پدیا از لحاظ شاخص توسعه انسانی همپای کشورهای هند و آفریقای جنوبی است (ویکی‌پدیا، ۲۰۱۳).

وضعیت کشور ایران و ژاپن از نقطه نظر شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی در جدول‌ها به استناد: اینگلهارت (۲۰۱۴)، هافستید (۲۰۰۱)، گزارش بانک جهانی (۲۰۱۰)، گزارش آمار کشورها (۲۰۰۶) یو.ان.دی. پی^۲ (۲۰۱۰)، ویکی‌پدیا (۲۰۱۳) و یونسکو (۲۰۱۴) درج شده است.

^۱. Human Development Index

^۲. U.N.D.P

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج یافته‌ها نشان داد که از نظر شاخص‌های فرهنگی هافستید (شاخص فردگرایی، فاصله قدرت و فرهنگ مذکر)، کشور ایران و ژاپن در یک سطح و در بازه زیاد (۹۰-۸۱) قرار دارند. اما از نظر جهت‌گیری درازمدت و خودداری از ناطمینانی، کشور ایران در بازه خیلی زیاد (بالای ۹۰) و کشور ژاپن در بازه زیاد (۹۰-۸۱) قرار دارد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که در آموزش عالی ایران، پایبندی به سنت‌ها و مقررات و کنترل خیلی بیشتر از کشور ژاپن است و آموزش عالی ایران گرایش به ثبات و تغییر نکردن دارد. در صورتی که نتایج پژوهش‌های ووس و همکاران (۲۰۰۷) و گاردینر (۲۰۱۴) نشان داده است که هر چه خودداری از ناطمینانی کمتر باشد باعث افزایش کیفیت آموزش عالی خواهد شد؛ بنابراین نظام آموزش عالی ایران باید ریسک‌پذیر باشد و با پدیده ناطمینانی محیطی به‌عنوان یک پدیده خوشایند برخورد کند. نتایج نشان داد که از نظر جمعیت‌شناسی و مساحت کشور، ایران و ژاپن تقریباً در یک سطح قرار دارند. با فرض برابر بودن جمعیت و مساحت، شاخص اقتصادی دو کشور مقایسه شد. نتایج نشان داد که در کشور ایران، سهم عایدات مالیاتی دولت از GDP حدود ۶ درصد است. از لحاظ اعطای داخلی اعتبار به بخش خصوصی، ایران دارای سهم ۳۸ درصد اما ژاپن دارای سهم ۹۹ درصد است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که در ایران به بخش خصوصی اهمیت زیادی داده نمی‌شود در صورتی که اعتباردهی به بخش خصوصی می‌تواند سبب افزایش درآمدزایی در کشور و افزایش کیفیت آموزش عالی شود. رتبه تحرک‌بخش غیر دولتی ایران خیلی پایین (۱۴) است. از لحاظ اجتماعی (ارزش‌ها و نگرش‌ها)، ایران و ژاپن در یک سطح قرار دارند. طیف سنجش اجتماعی اینگلهارت (۲۰۱۴) از دو طیف تشکیل شده است که در یک سر طیف، اقتدارگرایی، تمرکزگرایی، نوگریزی و خودداری از تغییر وجود دارد.

نتایج جدول‌های مربوط به شاخص‌های زمینه‌ای و فرهنگی در کشور نشان می‌دهد که هر اندازه شاخص‌های توسعه اقتصاد غیردولتی، توسعه انسانی، دموکراسی و عرفی شدن به‌عنوان نشانه‌هایی از بلوغ جامعه ایران توسعه یابد و اعتبارات آموزش عالی نیز به‌عنوان پشتوانه خودفرمانی دانشگاه‌ها، تنوع مطلوب داشته باشد؛ نظام تضمین کیفیت آموزش عالی هر چه بیشتر خواهد توانست با ویژگی‌های خودارجاعی، قابلیت انعطاف و اثربخشی بیشتری استقرار پیدا کند (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۴).

از لحاظ شاخص توسعه منابع انسانی و آموزشی، ایران دارای رتبه خیلی پایین (رتبه ۱۱۰) است اما ژاپن رتبه ۹ دارد. شاخص‌های توسعه منابع انسانی - امید به زندگی، سواد آموزشی و سرانه درآمد - است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که از بین شاخص‌های مقایسه بین ایران و ژاپن، شاخص توسعه منابع انسانی در آموزش عالی در کشور ما بحث‌برانگیز است. امید به زندگی، سواد آموزشی و سرانه درآمد در رتبه خیلی پایینی است در صورتی که هر چقدر این عناصر رتبه بالایی داشته باشد باعث افزایش کیفیت آموزش عالی در آن کشور می‌شود. اطلاعات مربوط به امید به زندگی هر کشور معمولاً از تابع تولید سلامت آن کشور به دست می‌آید (هالیگی اوغلو^۱، ۲۰۱۱). تابع تولید سلامت رابطه یا جریان داده‌ها و ستانده‌ها را طی دوره زمانی خاصی مشخص می‌کند. ستانده یا خروجی این تابع معیارهایی مانند امید به زندگی یا مرگ‌ومیر هستند. داده‌ها یا ورودی نیز عوامل تأثیرگذار بر این معیارها هستند که از آنها به‌عنوان عوامل مؤثر بر سلامتی یاد می‌شود (درآمد سرانه، مخارج بهداشتی و ...).

نظام کیفیت آموزش عالی در ژاپن، نخستین بار توسط انجمن اعتبارسنجی دانشگاهی ژاپن (JUA^۲)، ایجاد شده است. ژاپن با برخورداری از مؤسسات آموزش عالی خصوصی کوشیده است از الگوهای اعتبارسنجی ایالات متحده اقتباس کند هر چند که نقش زمینه‌های فرهنگی - اجتماعی و جمع‌گرایانه و نظام معطوف به تمرکز خود را از الگوهای آمریکایی زده است (JUA;2005). رویکرد غالب در ارزشیابی آموزش عالی در ژاپن رویکرد مدیریتی است و از طریق آن وضع عمومی فعالیت‌های آموزش و پرورش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، مدیریت سازمانی، امکانات و تجهیزات آنها ارزشیابی می‌شود (NIAD-UE; 2005 a).

طبق جدول‌های بالا، شاخص‌های زمینه‌ای - محیطی که در بیشتر کشورهای توسعه‌یافته موجب شده‌اند که نظام آموزش عالی و نظام تضمین کیفیت آموزش عالی در آن کشورها از ویژگی «خودارجاعی» بیشتری برخوردار باشند، متأسفانه در ایران وضعیت مناسبی ندارد. یافته‌های اسناد قانون اساسی (۱۳۹۰) در کشور نشان می‌دهد که کیفیت در آموزش عالی ایران با موانع ساختاری و ایدئولوژیک - سیاسی به‌صورت

1. Halicioglu

2. Japan University Accreditation Association

دیوان‌سالاری بزرگ دولتی، اقتصاد سیاسی- نفتی و نمادهای غیر عقلانی مواجهه بوده است. به حدی که کنش‌های معطوف به توسعه منابع انسانی، غالباً ضعیف و آسیب‌پذیر بوده و به صورت طرحی ناتمام باقی مانده است. به این موانع در کشور ایران در هفت قسمت اشاره شده است:

۱- میل پیوسته در دولت برای بازگشت به کنترل بیرونی؛ ۲- سایه عوامل سیاسی-ایدئولوژیک بر نظام حرفه‌ای، علمی و تخصصی؛ ۳- مغفول ماندن برون‌دادها به دلیل تمایل دولت بر کنترل فرایندها و تحت تأثیر اقتصاد سیاستی - نفتی؛ ۴- نبود نظام اطلاعاتی مناسب آموزش عالی؛ ۵- عدم توسعه و مشارکت نهادهای غیردولتی حرفه‌ای؛ ۶- تمرکزگرایی، تصدی‌گری و تعدد متولیان دولتی؛ ۷- کژتابی‌های رتبه‌بندی.

دیوان‌سالاری و تصدی‌گری دولتی مانع از ظهور و توسعه قابلیت‌های درونی دانشگاهی و اجتماعی علمی ایرانی در توسعه منابع انسانی می‌شود. پایش کیفیت دانشگاه نیازمند توسعه نظام اطلاعات کارآمد در آموزش عالی ایران است که جز با مشارکت و ابتکارات خود دانشگاهیان چنین امری به سامان نمی‌رسد. منطق کثرت در عین وحدت نشان‌دهنده آن است که حتی در یک کشور برحسب مقتضیات گوناگون در مناطق و نمادهای مختلف، رویه‌های متفاوتی در پیش گرفته شده است این به نوعی دلالت به رویکرد اقتضایی دارد که نسخه‌ای واحد، متصلب و انعطاف‌ناپذیر برای همه جهان وجود ندارد. نمونه‌اش شاخص هافستید در فردگرایی است که کشور ایران، زمینه فرهنگی کاملاً متفاوت با کشورهای توسعه‌یافته صنعتی داشته است. پس در آن بخش از مؤلفه‌های نظام تضمین کیفیت آموزش عالی که در سطح بین‌الملل متفاوت هستند می‌توان و باید با ابتکار عمل و انعطاف بیشتری برحسب مقتضیات جامعه ایران، عمل کرد. رویکرد فلسفی غالب برای آموزش عالی ایران، رویکرد انتقادی مبتنی بر انگیزش، دل‌بستگی، گفتگو و همکاری، توانمندسازی و مشارکت درون‌زا با هدف تغییر پایدار از راه بهبود مداوم کیفیت است.

پیشنهاد‌های کاربردی

۱- توجه مسئولان آموزش عالی به شاخص توسعه منابع انسانی و راهکارهای افزایش آن

۲- اعتباردهی به بخش خصوصی

- ۳- راهکارهای افزایش امید به زندگی
- ۴- افزایش درآمد سرانه
- ۵- توجه به شاخص سواد آموزشی
- ۶- توجه به رویکرد مدیریت مبتنی بر روابط انسانی و تمرکززدایی.

تشکر و قدردانی

از سازمان‌های یونسکو، گزارش بانک جهانی و سایت‌های خارجی مانند ویکی‌پدیا که اطلاعات و وضعیت شاخص‌ها را برای بررسی و پژوهش در اختیار ما قرار دادند، نهایت تشکر و قدردانی می‌شود.

منابع

- ابراهیم‌آبادی، حسین (۱۳۹۴). سازگاری نامعقول کمیت و کیفیت در نظام آموزش عالی و علوم انسانی ایران. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. اسناد قانون اساسی (۱۳۹۰). تهران: مرکز مدارک علمی و انتشارات معاونت پشتیبانی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی.
- بازرگان، عباس (۱۳۹۳). سخن نخست در مرکز ارزیابی کیفیت دانشگاه تهران، سومین خبرنامه مرکز ارزیابی کیفیت دانشگاه تهران، تهران: مرکز ارزیابی کیفیت دانشگاه تهران.
- حسینی، معصومه؛ فراهانی، ابوالفضل و قره‌محمد، علی (۱۳۹۲). طراحی الگوی تضمین کیفیت آموزش تربیت بدنی در نظام آموزش از راه دور. پژوهش‌های کاربردی در مدیریت ورزشی، ۲ (۲)، ۱۱۹-۱۳۵.
- خلیجی، محسن (۱۳۹۰). نگاهی به نظام آموزش عالی ایران، گذشته، حال و آینده. مجموعه مقالات نخستین سمینار آموزش عالی ایران. تهران: علامه طباطبایی.
- دادرس، محمد (۱۳۹۵). کمیت و کیفیت در ارزیابی آموزشی، نگاهی به ارزیابی درونی، چهارمین همایش سالانه ارزیابی درونی.
- دادرس، محمد؛ خوران، زهرا؛ یوسفی افراشته، مجید و فرجی ده‌سرخ، حاتم (۱۳۹۶). ارزیابی کیفیت خدمات دانشگاهی از منظر دانشجویان: مقایسه دانشکده‌های فنی و مهندسی یک دانشگاه جامع و یک دانشگاه صنعتی در تهران. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، ۱۹ (۷)، ۱۲۹-۱۴۹.
- قورچیان، نادر قلی (۱۳۹۵). تحلیلی بر مکعب کیفیت در نظام آموزش عالی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۷ (۸)، ۱۳ - ۲۰.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۴). برنامه‌ها و اقدامات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۹۴. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری.
- هادی، رضا؛ رضاپور، یوسف و سلمانپور، صدیقه (۱۳۹۵). شاخص‌های سنجش کیفیت آموزش عالی بر اساس مدل کانو در دانشگاه ارومیه. نشریه علمی-پژوهشی آموزش و ارزشیابی، ۹ (۳۴)، ۳۵ - ۵۰.

- AUCJ (2010). *Principles of institutional quality assurance in Japan higher education*. Toronto; Association of Universities and Colleges at Japan (AUCJ).
- Brennan, J. & shah, T. (2010). *Managing quality in higher education? An international perspective on institutional assessment and change*. Buckingham: open University press.
- Englhardt (2014). *Services and benefits*. European Network for Quality Assessment in higher Education.
- Gardiner L. F. (2014). *Redesigning Higher Education: Producing Dramatic Gains in Student Learning*; ERIC Digests.
- Hafstede, G. (2001). *Information of quality and standards of teaching and learning: proposals for consultation*. U.K: higher education.
- Halicioglu, F. (2011). Modeling Life Expectancy in Turkey; *Economic Modelling*, 28 (5), 2075-2082.
- JUAA (2005). *Accreditation system*. Tokyo: the japan university accreditation association (JUAA).
- Khurshid, F. (2014). Factors affecting higher education students' success. *Asia Pacific Journal of Education Arts & Sciences*, 5 (1), 39- 49.
- Li, C. (2010). *Accreditation and quality; assurance of higher education in Switzerland, Europe*; center for socio-economic development.
- NIAD – UE. (2005a). *General principles of accreditation for universities*. Japan: National Institution for Academic Degrees and University Evaluation. (NIAD - UE).
- NIAD – UE. (2005b). *University evaluation standards*. Japan.
- UNDP (2010). *Human development*. Report 2001.oxford university press.
- Unesco (2010). *World data on education*. Paris: UNESCO.
- Voss, R.; Gruber, T. & Szmigin, I. (2007). Service quality in higher education: The role of student expectations. *Journal of Business Research*, 60 (5), 949-959.
- Wikipedia (2013). *The encyclopedia of Wikipedia*. Wikimedia Foundation; Inc.